

pomoći da se tek evidentira etno-građa, a samo djelimice eventualno zaštititi i sačuvati.

Evidencija pokretnog etnografskog inventara, osim toga što ima značajnu dokumentacijsku vrijednost, može poslužiti i kao osnova za prijedlog otokupa za etnografske muzeje i zbirke, može se koristiti kao komparativan materijal u prethodnim ili budućim istraživanjima, mogla bi korisno poslužiti i u planiranju zaštite.

Većina od ovih predmeta više nema upotrebnu vrijednost ili se koriste u promijenjenoj funkciji. Tako se npr. u »zemljatim« loncima, u kojima su nekad držali mlijeko ili pripremali objed, danas drži cvijeće, i to ukoliko ih nisu »potukli«; u škrinjama za odjeću drže žito, pa i piliće.

Najčešće su smješteni po podrumima, tavanima, štalama i drugim gospodarskim zgradama, ili propadaju napušteni negdje u dvorištu.

Od tzv. kućnog inventara možemo spomenuti najtipičniji, i to prije svega obavezne, »načke« ili »načve« — dubeno drveno korito, manjih dimenzija »za pratež« (prati rublje) i većih dimenzija za pripremanje kruha. Za miješanje kruha u većini ovih sela koristila se je i jedna vrsta stola s ladicom i poklopcem koji se može dizati, a naziv mu je »mentruga«, »mentroga«.

Uz ognjišnu peć (danas rijetko gdje sačuvana s pećnjacima) obavezno se nalaze: »krebija« za grtanje pepela, »roglje« (»rašlje«, »burklje«) za stavljanje i vađenje lonaca nad vatru, »lopar« za kruh i brojno »zemljato« i drveno posuđe.

To su razni lonci od gline rađeni u Velselić Selu, Golom Vrhu ili u nekom od slovenačkih sela, a kupljeni u Metljici, Ozlju ili Karlovcu. »Sirnik« — lonac za kiseljenje i sirenje mlijeka, »pekva« — veća je ovalna posuda u kojoj su kuhali hranu, a najčešće meso, svinjsko, pureće, guščije. »Krugla« (»krubla«) za vino, ocat ili nošenje vode na njivu, »cimplet« za pečenje gibanice ili boljeg pšeničnog kruha-kolača »kuglova«. Tu je i obavezna »zde-la« iz koje su nekada svi zajedno jeli i sl.

Na zidu je »zdeljnjak«, a kod nekih i ormar za posuđe.

Nezaobilazna je i prisutna gotovo u svakom domaćinstvu »krosna« — tkalački stan s horizontalnom osnovom tkanja, vreteno, preslica, kolovrat, trlica i greben »za iskubati povosmo iz konoplje ili lana«.

Obavezan dio inventara je škrinja za odjeću, napravljena od tesanih dasaka, međusobno uzljebljenih i uloženi u žljebove na nogama, s poklopcem

poput dvoslivnog kućnog krova; zatim, u imućnijim kućama, osim škrinje, postoji i »ladica« (»kosljen«) koja ima istu namjenu, a ravnog je poklopca i s odijeljenim pretincima (obično 3 »ladnjina«).

Pored masivnog stola, klupa, niskih stolaca i »stolčeca« poneke stolice, u kući se nalazi »zipka« (»zivka«) — kolijevka za dijete, krevet (»postelj«) i rjeđe ormar za robu koji se tu našao kao import iz građanskog kulturnog sloja susjedne Slovenije, u stvari kao kulturni sediment istočnoevropske civilizacije.

Od poljoprivrednih alatki i različitih drugih pomagala mogu se spomenuti također tipični.

Dugo se je zadržao u upotrebi težak poludrveni plug s pluznim »kolcima«, te »val« — drveni valjak za valjanje uzorane zemlje, zatim četverostrana brana s drvenim klinima, pa »sami« za transport na plazovima po snijegu i »branske sani« za ručno vučenje brane po suhom, i njima vrlo slične »tralje« na kojima su vukli koš sa zemljom ili đubrom.

Upravo spomenuti koš, u različitim veličinama, pleten od šiblja, služio je, ili još uvijek služi, za transport na kolima: »lišćeni«, »gnojni« i »lazar koš«. Ovaj posljednji koristio se za prevoz zemlje, a za prevoz repe, kupusa ili krumpira u selima uz Kupu ručno su vukli »šajtrugu« — koš fiksiran na postolje sa dva točka.

Stoku (volove) uprežu u »cilikov«, jaram za dva vola, sa dvije paralelne gredice iznad i ispod volovskih vratova (karakterističan za panonski areal) i u jaram samac za jednog vola. Karakteristično je pomagalo u poljoprivrednim radovima »raljica« (»ca«, »cah«, »cajh«, »crtalo«) za obilježavanje redove za sijanje kukuruza, pa »cepi« za mlaćenje žita, ali se već dugo ne koriste. Ponegdje se je još sačuvao »(št)rigalj« za »škopati (hr)ženu slamu« za krovove, rezbarena daska s velikim čavlom i štap s usjecima za pravljenje takvih krovova.

Relativno dobro su sačuvane stare vinske preše i sav inventar koji se koristi u vinogradarstvu, a vrlo slabo pčelnjaci; i danas su rijetke košnice (»košićak«) za »čelce« pletene od slame i zvonolikog oblika.

Gotovo potpuno je izgubljena narodna nošnja i samo poneka žena čuva dijelove (krila, rubaču, zastor i dr.), a muškarci ni to.

Mogli bi se tu još naći sporadično u upotrebi još neki predmeti kao npr. »svitak« za nošenje tereta na glavi, »nosaći koš« za list, travu i slamu, razne pletene košare od slame (»procanja«, »nasevač«), od šiblja (»sirna

košara«), »fršljag« za žito, vrlo jednostavna »ruđaljka« za kukuruz (obična daska s luknjom i fiksiranim komadom matala uz nju na kome se kruni zrno), »obirač« za voće (jabuke, kruške), »živičnjak« (zapravo kosir ili rankun), »klepača« za klepanje kose itd.

Dugotrajnije i iscrpnije istraživanje etnologa o strukturi tradicijske kulture ovoga područja sigurno bi dalo odgovore na mnoga pitanja i posve sigurno da rezultati ne bi bili za potcjenjivanje. Između ostaloga moglo bi se utvrditi u kojoj su mjeri fiksirani tradicijski kulturni sadržaji preuzeti iz susjednih geografskih i etnografskih areala i u kakvom su uzajamnom odnosu, te kako i na koji način uporedo egzistiraju. Tako je npr. iz istočnoalpskog kulturnog areala ovdje prisutno pletenje zvonolikih košnica od slame, zatim je tu »cah«, pa »mentruga«, »burklje«; iz panonskog jaram, škrinja pećnjaci; iz dinarskog niski »stolčeci«, rezbarene preslice i sl. pa čak i specifičan oblik dimovoda prisutan kod starijih, viših, ognjišnih peći tipičan za jadransku zonu i drugo.

Čazmanske orgulje

Jagoda Meder

Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb

U lipnju g. 1983. održana je u Čazmi u župnoj crkvi Sv. Marije Magdalene svečana kolaudacija orgulja, što znači da je još jednom spomeniku kulture ne samo produžen vijek već vraćena njegova prvobitna funkcija. Poslije desetogodišnjih napora stručne ekipe pod vodstvom muzikologa L. Šabana i graditelja orgulja F. Heferera, a uz financijsku pomoć RSIZ-a u oblasti kulture, SIZ-a za kulturu općine Čazma i župe Čazma, završeni su radovi na obnovi instrumenta i uređenju kućišta.

O samim orguljama dosta je pisano kako u stručnim publikacijama, tako i u dnevnom tisku, ali kako se radi o spomeniku nulte kategorije i vrhunskom ostvarenju kako s akustičkog, tako i likovnog gledišta, osvrnut ćemo se u nekoliko riječi i podsjetiti na njegovo značenje. O podrijetlu instrumenta podaci su posve oskudni, nema arhivskih podataka ili natpisa u orguljama koji bi nas obavijestili o graditelju ili eventualnom donatoru. Iz kantoniranih vizitacija doznajemo tek da



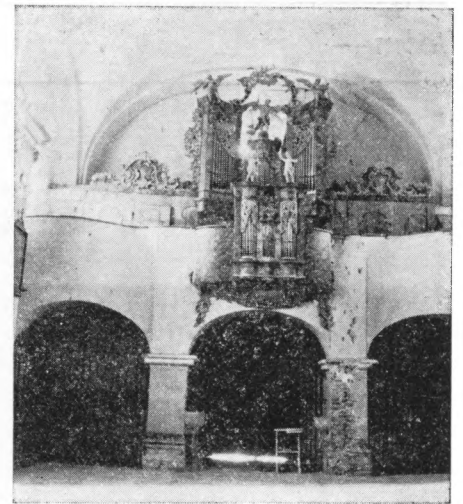
Detalj orgulja

su orgulje 1767. g. donesene u Čazmu, ali bez podatka odakle. U 18. st. ponovno jača Čazma kao crkveno središta i jedan od centara Vojne karjine. Ne bi bilo nevjerojatno da su i orgulje u to doba dopremljene iz Beča, kao rad zasad nepoznata graditelja, koji je pripadao krugu austrijsko-češke graditeljske škole.

U akciji istraživanja glazbenog instrumentarija, što ju Republički zavod za zaštitu spomenika kulture provodi na području SRH, orgulje su pregledane i stručno obrađene pri čemu je konstatirano da je instrument izvoran, tj. da osim popravka iz 1837. g., potvrđenog ceduljom u zračnicama i imenom zagrebačkog graditelja P. Pumpa, nije doživio većih popravaka niti pregradnji.

Upravo ta okolnost omogućila je da, i pored sadašnjih restauratorskih zahvata u radionici F. Heferera, instrument u cjelini sačuva svoju autentičnost. Na foničkom području orgulje predstavljaju jedan od najznačajnijih kulturno-umjetničkih spomenika druge polovice 18. st., i jedne su od najranijih u Hrvatskoj s dva manuala i slobodno stojećim sviraonikom. Ovaj veliki kasnobarokni instrument sa 14 registara komponiran je od dva samostalna dijela: glavnog petodjelnog s pedalom i trodjelnog pozitivu ugrađenog u korsku ogradu. Pozitiv svojim zvukovnim osobinama i smješajem djeluje izvanredno plastično u kontrastu s glavnim orguljama. Pedal ima tri registra, od kojih je karakterističan »Fagot 16«, jezični registar, koji će tek u 19. st. biti mnogo tražen. Slobodno stojeći sviraonik, centralno lociran i okrenut prema oltaru još jedna je osobitost čazmanskih orgulja i također nagovješta novo stilsko razdoblje.

Govoreći o čazmanskim orguljama, posve opravdano, trebalo bi mnogo vremena posvetiti njihovom kućištu. Ono u pravom smislu riječi predstavlja Gesamtkunstwerk, na čijoj su se izvedbi našli zajedno graditelj instrumenta, arhitekt i dekorater, vrlo vjerojatno svi u istoj osobi. Međutim, 1973. g. prigodom spomenute evidencije Republičkog zavoda, utvrđeno je da su orgulje »u potpuno neupotrebivom i krajnje zapuštenom stanju«. Osim crvotočina, mehaničkih oštećenja, nedostatka pojedinih konstruktivnih elemenata, nedostajale su neke drvene i kositrene svirale. Sve je ukazivalo na nužnost temeljita restauratorskog zahvata koji je kasnije izvršen u Zavodu za restauriranje umjetnina u Zagrebu. Namijenjene za određen prostor i arhitektonski okvir orgulje, kao i ostali crkveni inventar, nužno nose oznake stila i vremena u kojem su nastale. Veliki peterodijelni prosepkt čazmanskih orgulja žučkasto je marmoriran i ukrašen izvanrednim rokoko ornamentima što se u obliku zavjese izdižu nad sviralama centralnog tornja i u bogatoj vitici spuštaju niz izvanjske strane bočnih, nastavljajući se po parapetu pjevališta. Ova maštovito rezbarena čipkasta dekoracija prospekta



Čazmanske orgulje

završava kolosalnim premoštenjem što nadvisuje bočne tornjeve glavnog kućišta. Trodijelni pozitiv ne zaostaje u ljepoti i raskoši obrade kućišta, te instrument danas ponovo doživljujemo kao jedinstvenu estetsku cjelinu. Pet izvanrednih skulptura muzicirajućih anđela (dva pjevača, dva trompetista i timpanist) simboliziraju način »stvarnog crkvenog muziciranja u 18. st.«

Detalj orgulja

